

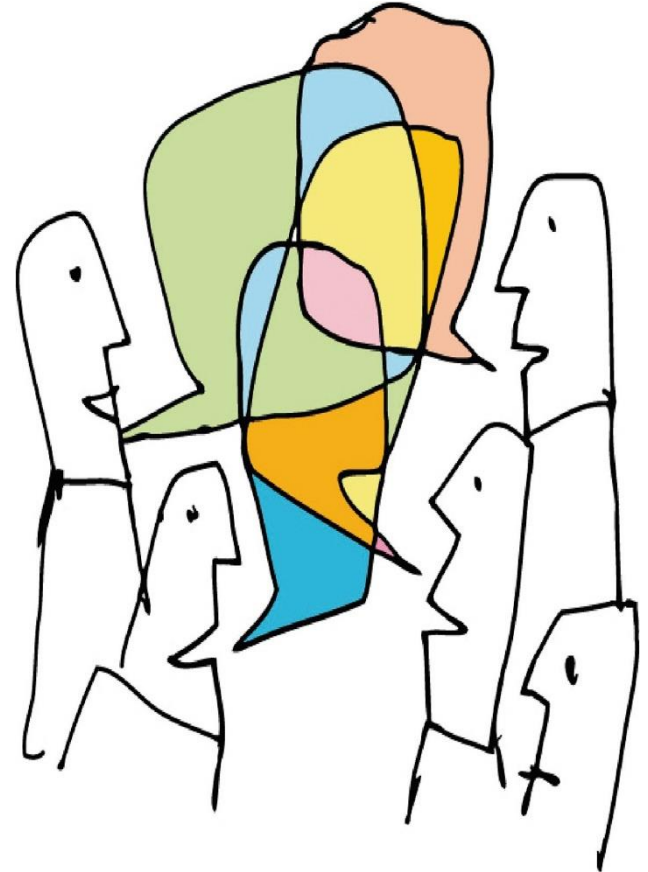
Dil mi lehçe mi?

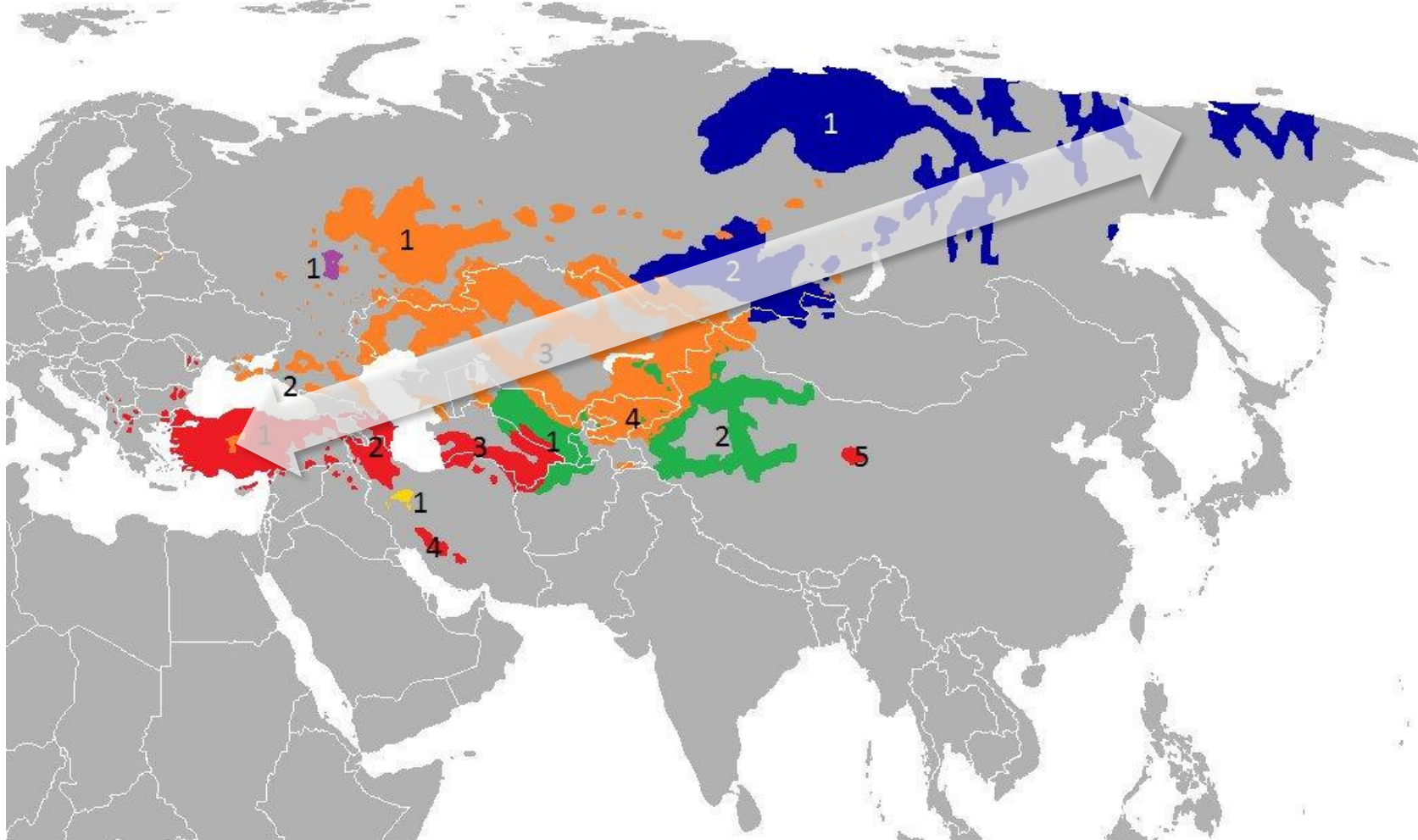
Aynı dilin iki değişkesi hangi koşullar altında dil ya da lehçe olarak belirlenebilir?

Dil lehçe arasındaki ayrımı belirleyen ölçüt: **karşılıklı anlaşabilirlik** (mutual intelligibility) (bkz. Trudgill, 1974).

Lehçe süreklilięi (dialect continuum)

Dil değişkelerinin yayılımını ifade etmektedir. Belirli bir coğrafi alanda dil değişkeleri komşu diller arasında daha az farklılık gösterirken, uzaklık arttıkça farklılıklar da artmaktadır. Yani, belirli bir değişkenin bulunduğu noktadan uzaklaştıkça farklılıklar artmakta ancak karşılıklı anlaşabilirlik azalmaktadır.

Oghuz Languages

- 1. Turkish
- 2. Azerbaijani
- 3. Turkmen
- 4. Southern Oghuz
- 5. Salar

Kipchak Languages

- 1. Kipchak-Bolgar
- 2. Kipchak-Cuman
- 3. Kipchak-Nogai
- 4. Kyrgyz-Kipchak

Karluk Languages

- 1. West Karluk (Uzbek)
- 2. East Karluk (Uyghur)

Siberian Turkic Languages

- 1. North Siberian (Sakha)
- 2. South Siberian (Sayan, Yenisei, Chulym & Altai sub-groups)

Oghur Languages

- 1. Chuvash

Khalaj

- 1. Khalaj

* all Turkic languages except Chuvash are considered to be a part of the "Common Turkic" language family

Asan — Jak, sen qay instütwtta oqıp jürsiñ?

Jak — Men şığıs tilderi instütwtında oqıp jürmin.

Asan — Bul instütwtta ne üyrenip jürsiñ?

Jak — Äzirşe türki tılı bölminde qazaq jäne qırğız tilderin oqıp jürmin. Keleşekte qazaqtıñ jäne qırğızdıñ añızdarı men ertekterin francwz tiline awdarğım keledi. Qazir men qazaqtıñ añızdarın, ertekterin izdep jürmin. "Aqsaq Qulan" añızı mağan unadı, sen onı jaqsı aytadı ekensiñ.

Ospan — Asan özi ertekterdi jäne añızdardı aytıp berwdi jaqsı köredi.

Apa — Ol ändi de jaqsı ayta aladı, dombıranı da jaqsı oynay biledi.

Ospan — Asan, bir än aytıp bermeysiñ be?

Asan — Ärine, sen hilesiñ ğoy, men öleñ aytwdı jaqsı köremin.

Apa — Abaydıñ "Qaranğı tünde taw qalğıp" änin aytıp jiber, janım.

Ospan — Jak, sen Abaydıñ kim ekenin bilesiñ ğoy.

Jak — Ärine bilemin. Jaqında Parijde Abaydıñ jüz elwge tolğan merey toyı boldı. Biraq men kelgende koncert bastalıp ketipti. Men kitapxanada otırıp, waqıt ötkenin bilmey qaldım, sonımen keşigip qalıppın.

Ospan — Oqası joq. Erteñ "Qozı-Körpeş – Bayan-Sulu" spektakline barwğa boladı, tañerteñ biletterdi alıp keleyin. Al, endi Asandı tañday otıraıq.

Asan — Jacques, sen hangi bölümde okuyorsun?

Jacques — Ben Doğu dilleri bölümünde okuyorum.

Asan — Bu bölümde ne öğreniyorsun?

Jacques — Şu anda Türk dil bölümünde Kazak ve Kırgız dillerini okuyorum. Gelecekte Kazaklar'ın ve Kırgızlar'ın efsane ve hikayelerini Fransızcaya çevirmek (aktarmak) istiyorum. Şu anda ben Kazaklar'ın destanlarını, hikayelerini arıyorum. "Aksak Kulan" destanı benim hoşuma gitti (bana hoş geldi) , sen onu güzel anlatıyormuşsun.

Osman — Asan kendisi hikaye ve destanları anlatmayı seviyor.

Anne — O şimdi de iyi anlatabilir, dombırayı da iyi çalabiliyor.

Osman — Asan, bir şarkı söylemez misin?

Asana — Elbette, sen bilir misin, ben şarkı söylemeyi severim.

Anne — Abay'ın "Karanlık gecede dağ uyumuş" şarkısını söyleyiver, canım.

Osman — Jacques, sen Abay'ın kim olduğunu (idiğini) biliyor musun?

Jacques — Tabii ki biliyorum. Yakında Paris'te Abay'ın yüz elli yaşını doldurmasının anma töreni olmuştu. Ama ben geldiğimde konser başlayıp bitmişti. Ben kütüphanede oturup, vaktin nasıl geçtiğini farketmemişim (bilmeden kalmışım), şununla (şu yüzden) gecikmişim.

Osman — Dert değil (vakası yok). Yarın "Kuzu-körpeş bayan-sulu" oyununa gitsek olur (gitmeye olur), sabahleyin biletleri alıp geleyim. Neyse, şimdi Asan'ı dinleyelim (dinleye oturalım).

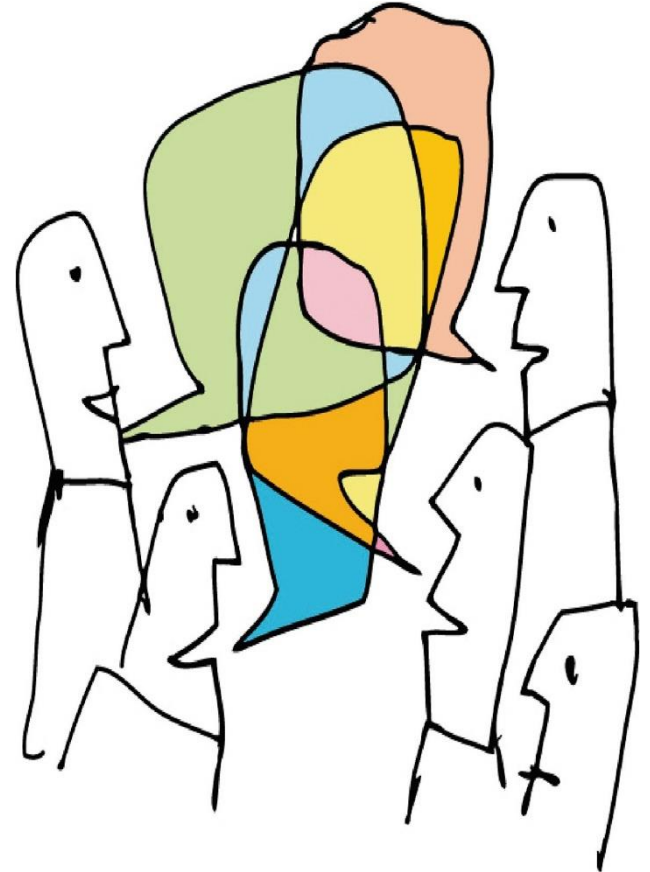

Dil mi lehçe mi?

Aynı dilin iki değişkesi hangi koşullar altında dil ya da lehçe olarak belirlenebilir?

Bakışimsız anlaşabilirlik (asymmetric intelligibility)

Kimi durumlarda iki değişke arasında anlaşabilirlik eşit olarak gerçekleşmeyebilir, A dilinin konuşucuları B dilini anlarken B dilinin konuşucuları A dilini daha az anlamaktadır. Söz gelimi Hollandaca (Felemenkçe) konuşucuları Afrikaancayı (Boer dilli) daha iyi anlarken, Afrikaanca konuşucuları Hollandacayı (Felemenkçe) daha az anlamaktadırlar. Bu durum, Afrikaancanın Hollandacaya göre daha sadeleştirilmiş bir dilbilgisine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

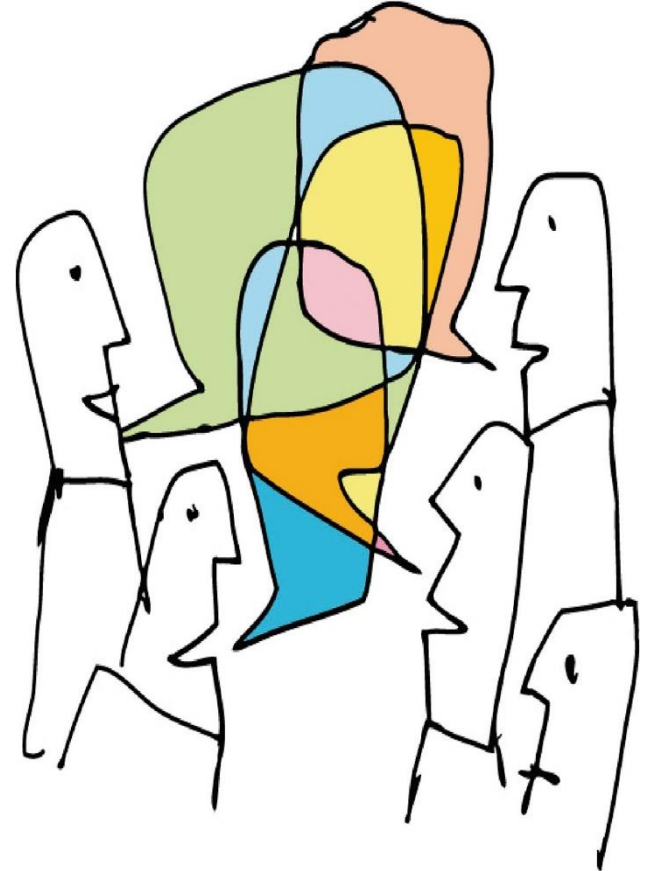

Dil mi lehçe mi?

Aynı dilin iki değişkesi hangi koşullar altında dil ya da lehçe olarak belirlenebilir?

Dilbilimsel olmayan ölçütler!

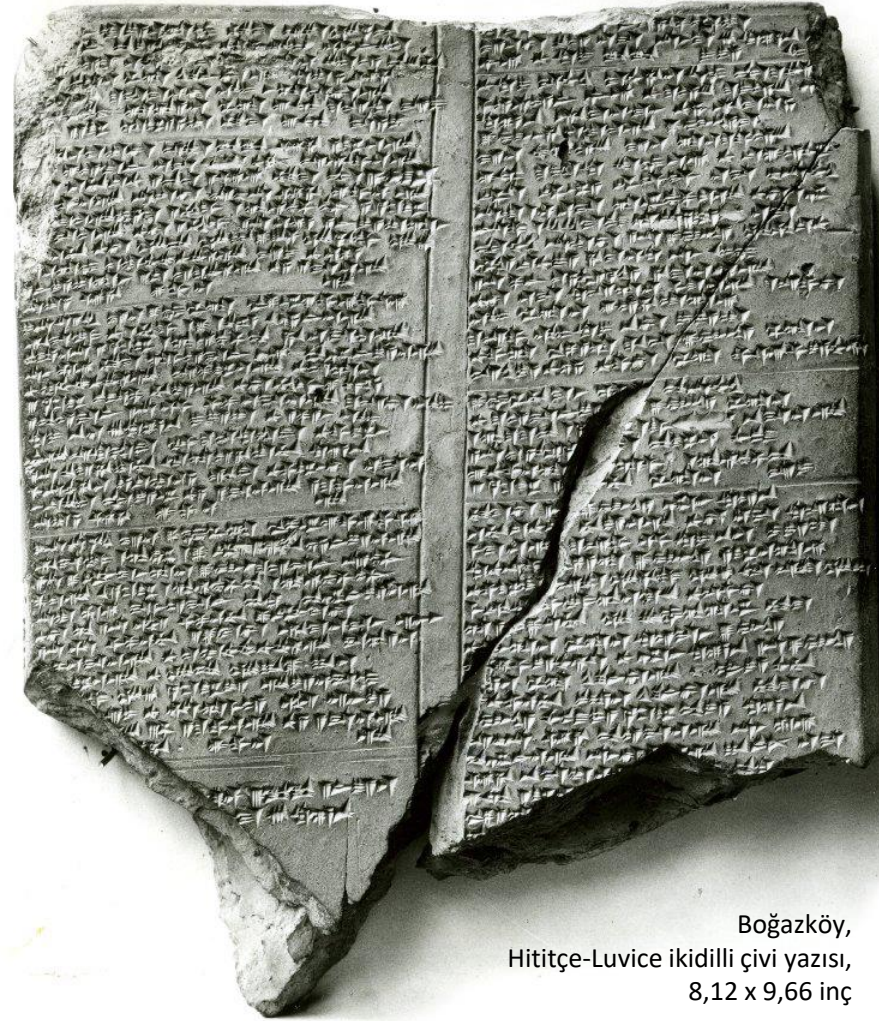
Söz gelimi, Belçika'da konuşulan Flamemkçe ile Hollanda'da konuşulan Hollandaca arasında bir dilin değişke farklılıkları bile adlandırılır. Oysa Almanya'nın kuzeyindeki bir lehçe ile güneyindeki lehçe arasında karşılıklı anlaşılabilirlik son derece düşük olmasına karşın bu iki tür, bir dilin değişkeleri olarak ele alınmaktadır.

İÖ 2000'lerde Hititçe dışında Anadolu'da **Luvice, Palaca, Hurice** gibi yazıya geçmiş dillerin konuşulduğu görülmektedir.

Hititlerin çokdilli bir toplum olduklarına ilişkin bilgiler, Hititlere ait pek çok ikidilli tablet ve mührün varlığına dayanmaktadır (Friedrich, 2000).

Sadece Hititlerde değil, Anadolu'da sonraki dönemlerde de çokdilliliğin varlığı izlenebilir (Karahan, 2005)

Boğazköy,
Hititçe-Luvice ikidilli çivi yazısı,
8,12 x 9,66 inç

Tablo 1. Türkiye’de konuşulan diller

Diller	Dil grubu	Dündar (1999)	Andrews (1989)	Grimes (1996)	Ethnologue
Abazaca	Kafkas	12.399	*	10.000	12.000
Abhazca	Kafkas	*	*	35.000	44.000
Adigece	Kafkas	106.960	1.100.000	1.000.000	316.000
Arnavutça	Hint Avrupa	53.520	53.520	65.000	66.000
Arapça (Mez.)	Hami-Sami	533.264	569.058	400.000	101.000
Arapça (Kuzey Mez.)	Hami-Sami	*	*	*	601.000
Azerice	Altay	*	*	*	540.000
Ermenice	Hint Avrupa	55.354	69.526	70.000	61.000
Avarca (Dağıstan)	Kafkas	*	5.223	*	*
Gagavuzca	Altay	*	*	327.000	327.000
Karaçay-Balkar	Altay	*	3.917	*	*
Bulgarca (Pomakça)	Hint Avrupa	57.372	101.328	270.000	351.000
Çeçence – İnguşça	Kafkas	*	8.998	8.000	*
Kırım Tatarcası	Altay	*	*	300.000	100.000
Domari dili (Romanca)	Hint Avrupa	*	*	20.000	30
Estonca	Fin-Ugor	*	300	*	*
Gürcüce	Kafas	79.234	83.306	91.000	151.000
Yunanca (Hıristiyan)	Hint-Avrupa	127.037	10.000	4.000	3.600
Yunanca (Müslüman)	Hint-Avrupa	*	4.535	*	?
İbranice	Hami-Sami	13.491	25.000	*	*
Hemşince	Hint-Avrupa	*	44.000	*	*
Hertevince	Hami-Sami	*	*	300	1.000
Kaldanice (D. Suriye)	Hami-Sami	*	7.000	*	*
Kabardınca	Kafkas	*	*	202.000	1.000.000

Tablo 1. Türkiye’de konuşulan diller

Diller	Dil grubu	Dündar (1999)	Andrews (1989)	Grimes (1996)	Ethnologue
Karapapah	Altay	68.000	106.000	*	*
Kazakça	Altay	*	5000	600	7.700
Kırgızca	Altay	*	1.137	1.137	?
Kumukça	Altay	*	1.703	?	?
Kurmanci (K. Kürtçe)	Hint-Avrupa	2.817.313	6.200.000	6.500.000	8.130.000
Ladino (Yahudi İsp.)	Hint-Avrupa	*	7.226	20.000	10.000
Lazca	Kafkas	81.165	115.000	92.000	20.000
Malakanca (Rusça)	Hint-Avrupa	*	1.600	*	*
Osetçe	Hint-Avrupa	8.943	8.943	588.000	*
Lehçe	Hint-Avrupa	*	501	*	*
Romanca	Hint-Avrupa	4.656	10.633	40.000	66.000
Sırp-Hırvatçası	Hint-Avrupa	57.209		61.000	4.500
Sudanca	Nil-Sahara	*	5.000	*	*
Süryanice	Hami-Sami	*	40.000	*	?
Tatarca	Altay	12.302	*	?	?
Türkçe	Altay	28.289.680	28.289.680	46.278.000	66.500.000
Türk İşaret Dili	?	*	*	*	?
Türkmence	Altay	*	*	925	?
Turoyo	Hami-Sami	*	*	3.000	15.000
Ubıhça	Kafkas	*	*	*	ölü dil
Uygurca	Altay	*	700	500	?
Özbekçe	Altay	*	5.051	1981	3.800
Zazaca	Hint-Avrupa	*	2.000.000	1.000.000	1.684.000

Türkiye’de konuşulan dillerin işlevleri

devlet dili (çoğunluk dili)	Türkçe
miras diller (azınlık dilleri)	Arapça, Azerice, Hertevince, Süryanice, Turoyo, Türkmençe, Kürtçe, Zazaca, Batı Ermenicesi, Romanca, Rumca, Lazca, Yunanca ...
göçmen dilleri (azınlık dilleri)	<i>tarihsel:</i> Gagavuzca, Kırım Tatarcası, Karakalpakça, Kazakça, Kumukça, Karaçay-Balkarca, Bulgarca, Osetçe, Pomakça, Gürcüce, Abhazca, Abazaca ... <i>tarihsel olmayan:</i> Farsça, Özbekçe, Gürcüce, Urduca, Boşnakça ...

Rehbein (2010)

Dillerin yok olma nedenleri

1. Açık baskı, genellikle 'milli birlik' ya da asimilasyon politikaları: Galce, yerli Amerikan dilleri vb.
2. Kültürel/politik/ekonomik baskınlık: Sorb dili, Aynu dili vs.
3. Doğal afetler, kıtlık, salgın: Andaman Adalarının dili (tsunami), Papua Yeni Gine'nin yerli dili (deprem) vs.
4. Savaş ve soykırım: Tazmanya dili (sömürgeciler tarafından yapılan soykırım), El Salvador'daki yerli diller (iç savaş) vs.

Austin ve Sallabank (2011)

Çekinik ikidillilik: Bir dil gelişirken diğesinde bir azalma görülmesi durumudur.

Bu tür durumlarda geçici ya da kalıcı **dil kayması**, yani ikinci dilin etkisiyle anadilinde gerçekleşen olumsuz değişiklikler ortaya çıkabilir.

Dil kayması bir süreçtir ve bu sürecin başlangıcında basit ikinci dil aktarımları yer alırken, sürecin ilerleyen aşamalarında anadilinin yerinin tümüyle ikinci dilin alması olasıdır. Böylesi bir durumda, eğer dil başka bir yerde konuşulmuyorsa, süreç, **dil ölümüyle bile sonuçlanabilir.**

Yüz yılda bir 3000 dilin yok olduğu tahmin edilmektedir. Eğer 6500 dil olduğunu varsayarsak hemen hemen yarısının 100 yıl içinde yok olacağı hesaplanabilir. Yani iki haftada, bir dil yok olmaktadır .

Dünya dillerinin %96'sı sadece bu dilin halkının %4'ü tarafından konuşulduğu için pek çok dil tehlike altındadır.

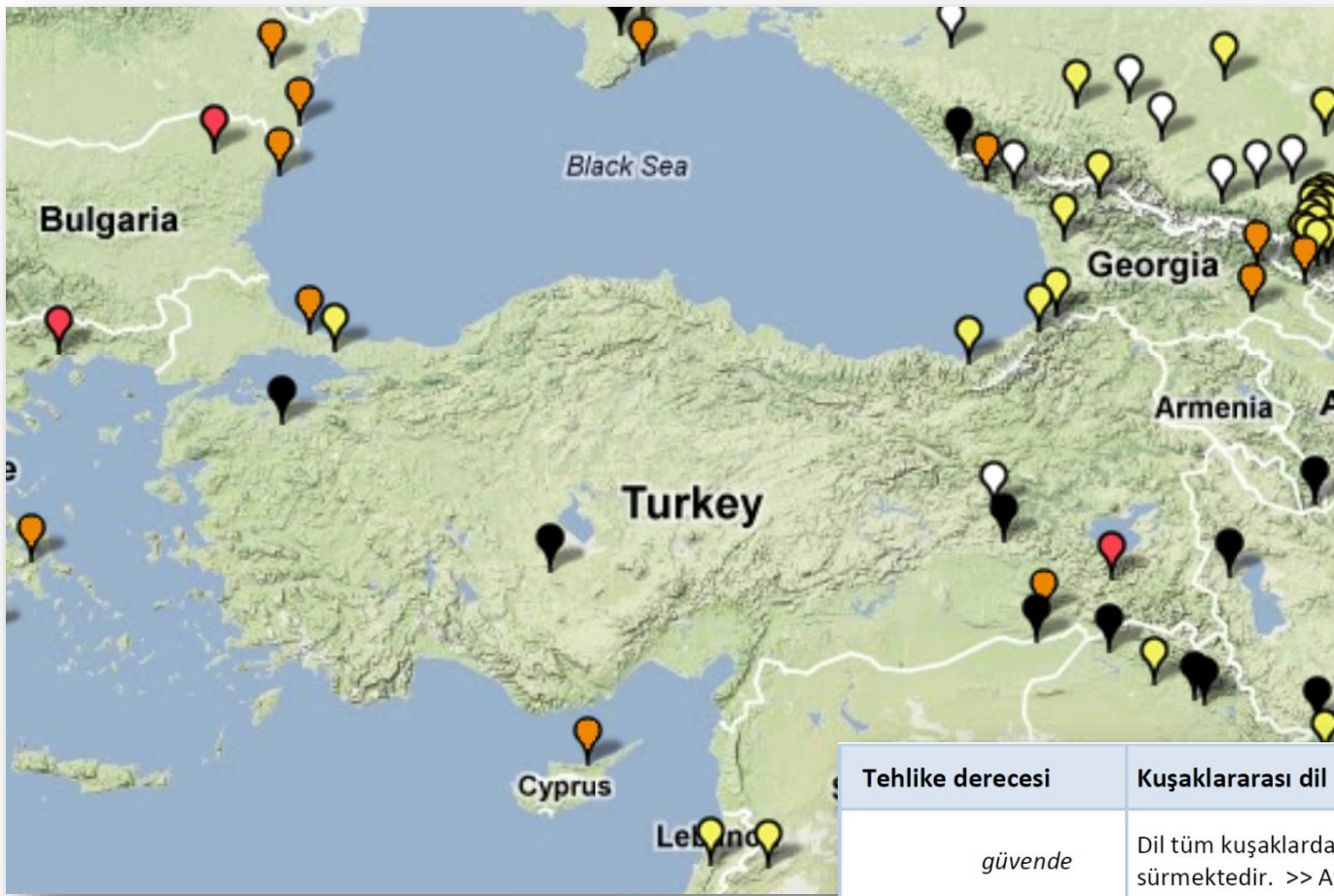

7 Ekim 1992 tarihinde Ubihçanın son anadili konuşucusu Tefik Esenç vefat etmiştir.

UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger (2012)
<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

Tehlike derecesi	Kuşaklararası dil aktarımı
 <i>güvende</i>	Dil tüm kuşaklarda kullanılmaktadır; kuşaklararası aktarımı sürmektedir. >> Atlasta yer almamaktadır.
 <i>güvensiz durumda</i>	Çocuklar dili kullanmaktadır, ancak dilin kullanımı belirli alanlarla (örneğin ev) sınırlıdır.
 <i>kesinlikle tehlikede</i>	Çocuklar artık dili evde anadili olarak edinmemektedirler.
 <i>ciddi tehlikede</i>	Dil yaşlı kuşaklarca kullanılmaktadır; anne baba dili anlaşılabile çocuklarıyla bu dilde iletişim kurmamaktadır.
 <i>son derece tehlikede</i>	Dilin en genç konuşucuları olarak dede ve nineler kalmış durumdadır; bu kişiler de dili çok az kullanmaktadır.
 <i>yok olmuş</i>	Dili konuşan kimse kalmamıştır. >> Sadece 1950'lerden sonra yok olan diller Atlas'ta yer almaktadır.

UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger (2012)
<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

Tehlike derecesi	Kuşaklararası dil aktarımı
<i>güvende</i>	Dil tüm kuşaklarda kullanılmaktadır; kuşaklararası aktarımı sürmektedir. >> Atlasta yer almamaktadır.
 <i>güvensiz durumda</i>	Abhazca, Adigece, Kabardinca, Zazaca
 <i>kesinlikle tehlikede</i>	Abazaca, Hemşince, Lazca, Yunanca (Karadeniz), Romanca, Süryanice, Batı Ermenicesi
 <i>ciddi tehlikede</i>	Gagavuzca, Ladino, Turoyo
 <i>son derece tehlikede</i>	Hertevince
 <i>yok olmuş</i>	Kapadokya Yunancası, Mlahso dili, Ubihça